

Profesionální armáda: klady a zápory

Česká republika, její politická reprezentace i Parlament ČR stojí před zásadními opatřeními v oblasti provedení reformy ozbrojených sil, před základním problémem skutečně hluboké a zásadní reformy ozbrojených sil i systému národní bezpečnosti v naší zemi.

Je třeba se zamyslet nad klady a zápory jednotlivých typů armád, tzn. jak systému armády s všeobecnou brannou povinností, tak systému armády, který někdy nazýváme „plně dobrovolné síly“, nebo též plně profesionální armáda.

Dovolil bych si shrnout několik základních důvodů, které jsou uváděny v demokratických společnostech jako **důvody k zachování základní vojenské služby**, čili všeobecné branné povinnosti. Armáda je v tomto systému více integrována do společnosti. Představuje díky systému všeobecné branné povinnosti jakýsi reprezentativní vzorek. Představuje také velmi účinný prvek civilní kontroly a musím říci, že především v podmínkách postkomunistické armády byl tento prvek velmi důležitý.

Dalším uváděným kladem armády založené na všeobecné branné povinnosti je bezesporu fakt, že všeobecná branná povinnost celkově zlepšuje připravenost obyvatelstva na krizové situace i nevojenského nebo neválečného charakteru. A samozřejmě i z čistě nevojenského hlediska armáda založená na všeobecné branné povinnosti umožňuje vybudování poměrně mohutných ozbrojených sil, a to i relativně malým státem.

Pojmu-li tento problém z českého hlediska, musíme vyjít ze základní situace, tedy se vstupem ČR, Maďarska a Polska do Severoatlantické aliance. Tímto rozšířením NATO, naši dva bezprostřední sousedé, Polsko a Německo, budou členy Severoatlantické aliance.

Z hlediska vyhodnocení možného přímého vojenského ohrožení ČR je třeba mluvit především o dvou strategickooperačních směrech. Jeden, který můžeme nazvat jako severovýchodní, a druhý, který můžeme označit jako jihovýchodní. Uvažujeme-li o možnostech přímého vojenského ohrožení území ČR, jakkoli ho považujeme za málo pravděpodobné i v dohledné době, v každém případě musíme konstatovat, že tyto dva směry možného vojenského ohrožení ČR prochází přes území našich spojenců, tedy Maďarska a Polska.

Jinými slovy, pro ČR platí a bude platit, že maďarské a polské hranice se stanou i našimi hranicemi. Domnívám se také, že se ze strategického hlediska změnou geopolitické polohy ČR **zásadním způsobem mění zadání základní strategické úlohy**, kterou po dlouhá desetiletí řešili dříve českoslovenští, nyní čeští stratégové. Již od dvacátých let stáli totiž tito stratégové před úlohou, která by se dala formulovat do otázky: „Jak dlouho se musíme vydržet bránit, aby nám naši spojenci dokázali přijít na pomoc?“ To byla zásadní strategická otázka, základní úloha, kterou se zabývala československá, poté česká strategie z hlediska obrany tohoto státu.

Samozřejmě pomímám období 1948 až 1989, kdy strategická úloha zněla: „Za jak dlouho budeme na Rýně?“ Tato doba již skončila, mluvím tedy o demokratickém období. Nyní dochází k posunu od této základní otázky k otázce nové, která definuje základní strategickou úlohu, kterou musí řešit ČR. Vedle toho, abychom dokázali bránit tuto zemi, musíme si položit otázku: „Za jak dlouho poskytneme pomoc našim spojencům?“, což je podle mého názoru zásadní posun ve strategickém uvažování.

Podíváme-li se na některé aspekty současného vojenství, vidíme zásadní změnu v oblasti vedení vojenských operací, které musí vojenské reformy také reflektovat. Současné válečné operace jsou vedeny jako nelineární, s vysokou mobilitou a účinností palby. Jsou to zpravidla operace za účasti a spolupráce všech druhů vojsk. Klíčovým z hlediska současnosti a budouc-

nosti je multinacionalita těchto vojenských operací. Charakter operací vyžaduje vysokou strategickou a operační mobilitu. Jejich cílem již není pouze obsazení či udržení určitého území, není to již ani snaha v jakési opotřebovací bitvě či válce, uštvat či zničit materiální a lidské zdroje protivníka.

Dnešním cílem vojenských operací, není-li to přímo zničení jádra bojové sestavy, je spíše narušení soudržnosti, koheze nepřátelské sestavy tím, že jsou neutralizovány slabé body protivníka, jako jsou systémy velení, řízení a spojení, komunikační spoje, infrastruktura, kritické zdroje apod. Čili současný operační koncept je odlišný od konceptu před čtyřiceti, padesáti lety. Dá se také říci, že nejenom z hlediska strategického, ale i politického, klesá i z hlediska ČR poněkud význam obrany území a roste proti minulosti význam obranných zájmů.

Vedle čistě válečných operací roste i role operací „jiných než válka“ (operací, které nemusí zahrnovat ozbrojená střetnutí), jako jsou různé mírové operace, humanitární mise, záchranné mise apod. Roste také asistenční role armády v operacích proti mezinárodnímu terorismu, organizovanému zločinu, při ochraně hranic apod. Vždy však musí platit, že armáda je určena primárně válečným a bojovým misím. Charakter válečných i mimoválečných operací klade nároky i na strukturu vojsk. Ta musí být dostatečně flexibilní, s vysokým stupněm modularity, aby umožnila vytvořit účelové seskupení, které bude přizpůsobeno požadavkům dané válečné nebo mimoválečné operace.

Velice významnou roli budou hrát technické aspekty. Zvyšuje se vybavenost ozbrojených sil různými sofistikovanými zbraňovými systémy, informačními systémy, systémy velení a řízení. Zvýšenou roli budou hrát i požadavky tzv. informačního válčiště, které povedou k systémům pracujícím v reálném čase a poskytujícím obraz reálného válčiště.

Proč jsem se trochu hlouběji zmínil o těchto technických, strategických a operačních aspektech spíše vojensko-odborného než politického charakteru. Jsem totiž přesvědčen, že dopady tohoto vývoje na strukturu, charakter a způsob formování ozbrojených sil jsou nedozírné.

Pro naše uvažování musíme vyjít i z porovnání poznatků našich spojenců, Severoatlantické aliance, tedy především těch států, které jsou nám více podobné, tzn. států středních a menších. U těchto států můžeme rozlišit dva základní druhy ozbrojených sil. Ten první, který bych si dovolil označit jako „beneluxový typ armády“, je typem, který plně přešel na profesionální armádu, která je menšího rozsahu, je plně profesionální, velmi kvalitně vycvičená a vyzbrojená.

Vezmeme-li v úvahu státy, které jsou spíše menšího či středního charakteru v rámci NATO, a které můžeme využít při aplikaci na naše české podmínky, z hlediska systému s všeobecnou brannou povinností zřejmě nejvyšší kvality dosahuje systém norských ozbrojených sil, tzn. systém, kdy je armáda založena na všeobecné branné povinnosti, na pravidelném obnovovacím výcviku záloh. Základní služby v těchto státech se účastní 50-80 procent mužů příslušného populačního ročníku. A mobilizací se ozbrojené síly rozvíjí na šesti až desetinásobek mírového stavu.

Z hlediska obecných trendů se podle mého názoru ČR musí rozhodnout, zda půjde touto cestou „beneluxového typu armády“, nebo „armády skandinávského typu“,

použijeme-li tento název. Jsem přesvědčen o tom, že není možné využít zkušeností některých dalších menších evropských států, např. švýcarského miličního systému, protože to je v našich podmínkách neuskutečnitelné, stejně tak lze jen velmi těžko zhodnotit rakouskou zkušenost, protože i podle výdajů na obranu i podle celkové struktury ozbrojených sil to vypadá, jako kdyby rakouská koncepce rezignovala na možnost využití ozbrojených sil v intenzivním konfliktu.

Shrňme-li tyto dva základní typy ozbrojených sil, které jsem pracovníě označil jako „beneluxový“ a „skandinávský“ typ, tak ten **beneluxový** můžeme charakterizovat následujícími znaky: jedná se zpravidla o malou, mobilní a dobře vyzbrojenou armádu, plně profesionální, v době války či krize mobilizující poloprofesionální zálohy, které jsou postupně budovány, a je určena do značné míry i k operacím mimo vlastní teritorium.

U **skandinávského typu**, především u armády norské, se jedná o armádu založenou na všeobecné branné povinnosti, kde minimálně 50 procent mužů příslušného populačního ročníku absolvuje základní vojenskou službu. Jde o armádu, kde je uskutečňován pravidelný výcvik záloh všech stupňů, tedy nejenom velitelských kádří či specialistů. V době války se tato armáda mobilizuje v průměru na osminásobek svého mírového stavu. Tato armáda je určena především k obraně vlastního teritoria proti hrozbě masivního, přímého pozemního, námořního či vzdušného úderu.

Vydeme-li z konkrétních českých podmínek, musíme se zamyslet nad některými nepříznivými fakty. Jedním z nich je pokles branecké populace. Ještě v roce 1996 představovala branecká populace v českých zemích 93 000 osob. V roce 2006 to bude jen 67 000 osob, což je pokles o 28 procent během pouhých deseti let. I výhled na další roky, které přesahují horizont roku 2006, je neméně neradostný. Vedle poklesu absolutní hodnoty branecké populace dochází i k jejím vnitřním změnám.

Jestliže v roce 1989 byla odvodovost 78 procent, pak v r. 1995 poklesla na 54 procenta. Předpokládaná odvodovost v roce 2000 pak již klesne pod 50 procent a po tomto roce se bude pohybovat někde okolo 40 nebo dokonce pod 40 procent. Zvláště závažné je to, že již dnes absolvuje základní vojenskou službu přibližně jen asi 20 procent vysokoškoláků příslušného populačního ročníku. Dochází tak k širokému využívání možnosti být zproštěn výkonu vojenské služby ze zdravotních důvodů, případně k využívání ustanovení civilní služby, která – dovedeno do důsledku – je *de facto* v rozporu s étosem všeobecné branné povinnosti.

Z těchto čísel plynou evidentně problémy s doplňováním armády založené na všeobecné branné povinnosti. Plyne z toho nutnost naší armádu nadále výrazně zmenšit, a to nejen kvůli finančním prostředkům, jak je tomu doposud, ale v budoucnu i z hlediska lidských zdrojů. Klesá totiž absolutní počet odvedenců s tím, že vojenskou službu bude postupně absolvovat pouze menšina populačního ročníku. Vojenská služba tak získává výrazně diskriminační charakter, je destruován občanský etický princip a důvod základní vojenské služby, jako nejširěji založené povinnosti občana vůči státu.

Z výše uvedených faktů také plyne, že ač založena na všeobecné branné povinnosti, získává armáda v České republice postupně (především v budoucnosti bude více

získávat) zjevnou vzdělanostní a sociální selektivnost. Přestává tak být vzorkem či obrazem společnosti, v důsledku čehož je rozmělněn jeden ze základních principů všeobecné branné povinnosti.

Jak jsem již uvedl, existuje několik důvodů, proč se zamýšlet nad dalším osudem všeobecné branné povinnosti v ČR. Bude potřeba skutečně vyvinout systém, kdy naše ozbrojené síly budou schopny poměrně rychle reagovat, působit a vést vojenské operace mimo území ČR. Dochází k razantnímu **posunu od ochrany nebo obrany území k obraně zájmů**. Obranou těchto zájmů je často i naše účast v různých operacích na podporu a vynucování míru. Obranou našich zájmů je i obrana našich spojenců. Všechny tyto operace budou s největší pravděpodobností probíhat mimo naše území.

Ozbrojené síly na území naší republiky budou zajišťovat spíše úkoly jako je obrana teritoria, protivzdušná obrana a logistická podpora pro případné expediční síly. Bylo již řečeno, že vojenská služba získává výrazně diskriminační charakter. Složení armády, a znovu to opakuji, je to velmi závažný fakt, v budoucnosti bude získávat velmi výrazný sociální a vzdělanostní selektivní charakter. Vedle toho samozřejmě postupující elektronizace a informatizace našich ozbrojených sil povede k větším nárokům na obsluhu, vycvičenost a vzdělanost ozbrojených sil.

Také je třeba zmínit fakt, že **v rámci států Severoatlantické aliance tendence směřuje spíše k profesionálním armádám**. Původně měly profesionální armády jen USA, Kanada a Velká Británie. Postupně se připojila Belgie, Nizozemsko, v poslední době byla přijata příslušná rozhodnutí ve Francii a Španělsku. Poměrně vysoký stupeň profesionalizace má i Dánsko a Portugalsko, které nedávno učinilo příslušné rozhodnutí o posunu směrem k plně profesionálním silám. Intenzivní diskuse se vedou i v některých politických stranách v Itálii. Dlouhodobě se dnes se všeobecnou brannou povinností, především z politických a historických důvodů, počítá jen v Německu a Norsku.

Problém budování plně profesionální armády nebo plně dobrovolnických sil z dlouhodobého pohledu vývoje bude řešit i Česká republika. Podle mého názoru je třeba začít na toto téma otevřenou, nepolitizovanou, odbornou, na faktech založenou diskusi. Námětů není málo.

Všichni víme, jak obrovský problém představuje naše legislativa, která v podstatě nedovoluje standardní vyslání vojenské jednotky k operacím mimo ČR, která vyžaduje, aby tato jednotka byla složena pouze z profesionálních vojáků, což neumožňuje vyslání organické jednotky, a tím pádem vede k nutnosti vytvářet vždy prakticky novou jednotku speciálně vytvořenou a secvičovanou pro tuto operaci. Jsem přesvědčen, že z tohoto pohledu naše schopnost poskytnout pomoc a podporu spojencům bude výrazně limitována i rozsahem profesionalizace našich ozbrojených sil, protože pouze profesionální jednotky jsou skutečně jednotky, které je možné nasadit poměrně rychle, operativně, které jsou připraveny, secvičeny pro daný účel. Na druhou stranu to bude vyžadovat i změny v oblasti legislativy vojáků z povolání, profesionálních vojáků, protože současný systém vede vlastně k tomu, že tito profesionální vojáci mohou sloužit v zahraničí pouze na dobrovolném základě. Musíme také pamatovat na náš ústavní

pořádek, který nám ukládá, aby byla každá operace schválena i oběma komorami parlamentu.

V této souvislosti je třeba se zamyslet i nad celkovým personálním modelem. Jak v době, kdy budeme mít naši armádu založenou na použití vojáků základní služby, tak i v období, kdy se bude zvyšovat procento profesionalizace. Musí být přijat úplně nový personální systém, nejenom s novou legislativou, ale s některými prvky, které doposud nebyly zavedeny, tzn. s koncepčním systémem sociálního zabezpečení, se systémem rodinné podpory, se systémem přípravy na tzv. druhou kariéru, to jest se systémem, který bude poskytovat kvalitní vzdělání v průběhu vojenské kariéry, tedy připraví vojáka odcházejícího z vojenské služby, i na jeho působení v civilním sektoru.

Pokud nezavedeme tyto prvky, počínajíc rodinnou podporou, přes sociální zabezpečení, kvalitní výcvik a vzdělávání, přípravou na druhou kariéru, je představa kvalitně fungujícího modelu s profesionálními vojáky naprostou iluzí, a to bez ohledu na to, zda budeme mít armádu založenou na všeobecné branné povinnosti, nebo zda ji budeme mít plně profesionální. Tento systém musíme zavést v každém případě a musí se týkat vojáků, kteří budou ať už profesionálními vojáky, nebo vojáky v další službě.

* * *

Stojíme tedy před zásadním rozhodnutím. Dojdeme-li k rozhodnutí změnit charakter našich ozbrojených sil, bude se jednat o proces dlouhodobý, tedy skutečně v horizontu, který dosahuje či přesahuje 8–10 let. Budování plně profesionálních sil ČR v kratším časovém horizontu je vyloučeno z hlediska našich materiálních i lidských zdrojů. Na druhé straně vybudování plně profesionálních ozbrojených sil v dlouhodobém horizontu, které budou výrazně menší, ale také výrazně akceschopnější, lépe vycvičené, je v materiálních a finančních možnostech této země.

Organizace severoatlantické smlouvy hraje v systému mezinárodních bezpečnostních organizací velmi důležitou a nezastupitelnou roli. Je především organizací kolektivní obrany opírající se o článek 5 washingtonské smlouvy. Po skončení studené války se s ohledem na měnící se situaci stále více zabývá otázkami, které nelze zahrnout pod pojem kolektivní obrana. Jde o hrozby, jež představuje regionální nestabilita, etnické násilí a terorismus v oblastech, které sousedí s územím členských zemí Aliance na Balkáně, ale i jinde ve světě, jakož i další hrozby, mezi něž patří např. nebezpečí šíření zbraní hromadného ničení. Česká republika považuje tento vývoj v politice NATO za logický a odůvodněný a ze své strany se bude podílet na hledání účinných přístupů, jak těmto novým hrozbám čelit. Považuje přitom za žádoucí, aby případné bezpečnostní mise či mírové operace pod vedením NATO vycházely z mandátu Rady bezpečnosti nebo OBSE.

*Jan Kavan, ministr zahraničních věcí ČR
Česká republika v NATO (sborník)
Česká atlantická komise, Praha 1999*